

РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОМУ РАЙОНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена вивченню структури та особливостей використання сільськогосподарських угідь Теробовлянського району. Проаналізовано геопросторові особливості сільськогосподарської освоєності, розораності території та структури сільськогосподарських угідь в розрізі сільських рад. Виявлено нераціональну структуру сільськогосподарських угідь та посівних площ зокрема. Запропоновано рекомендації щодо оптимізації використання земельних ресурсів досліджуваної території.

Ключові слова: земельні ресурси, землекористування, сільськогосподарська освоєність, розораність, пасовища, сіножаті.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Земельні ресурси є невід'ємною частиною багатства народу. Саме земля протягом багатьох століть залишалася головним ресурсом держави, джерелом добробуту і процвітання населення. Інтенсивні темпи росту населення та спричинена ними необхідність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва потребують збільшення площі орних земель. Масштабне аграрне освоєння територій, окрім позитивних наслідків, призводить до деградації ґрунтового покриву. З кожним роком проблема деградації земельних ресурсів в Україні стає все актуальнішою. Вирішення зазначених проблем потребує поглибленого вивчення структури земельних ресурсів на рівні адміністративних районів, опрацювання рекомендацій стосовно її оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій свідчить про активне вивчення означених проблем на рівні держави та окремих великих регіонів (областей, економічних районів) і малу увагу до них в межах окремих адміністративних районів. Проблемам використання земельних ресурсів присвячені роботи Ф. Кіптача, П. Сухого, М. Заячука, М. Питуляка, Б. Заблоцького, Б. Гавришка, С. Гулика, З. Герасимів, І. Касіяника та багатьох інших.

Зокрема, Ф. Кіпчак [5] проаналізував структуру земельного фонду України відповідно до земельного кодексу держави, висвітлив сучасний стан використання земель різних категорій у розрізі областей, а також виявив чинники погіршення стану земель. П. Сухий [8], вивчаючи західноукраїнський регіон, дослідив компонентну структуру земельного фонду та особливості його територіальної диференціації, визначив рівень забезпеченості населення досліджуваної території сільськогосподарськими угіддями, виявив особливості використання основних категорій земель. Ним також запропоновано варіанти оптимізації

використання земельних ресурсів на перспективу залежно від впливу природно-географічних і соціально-економічних чинників.

У межах Теробовлянського району вивченням земель, переважно сільськогосподарського призначення, займається С. Гулик [2]. Його роботи присвячені переважно аграрному освоєнню лучного степу «Панталіха», що існував на межиріччі рік Стрипа і Серет. Комплексні роботи, присвячені конструктивно-географічним дослідженням земельних ресурсів Теробовлянищини на сучасному етапі практично відсутні.

Метою дослідження є вивчення сучасного стану земельних ресурсів та особливостей сільськогосподарського землекористування Теробовлянського району, виявлення геопросторових закономірностей їх розміщення, напрямків трансформації та пошук шляхів оптимізації структури.

Виклад основного матеріалу. Природа Теробовлянського району сприяє для заселення, землі досить родючі, що стало передумовою для їх заселення з найдавніших часів. Так, на території сіл Буданів, Слобідка, Довге, Підгайчики, Залав'є, Зеленче, Семенів, Стара Могильниця знайдені пам'ятки трипільської культури. Для неї характерним було мотичне землеробство. В цей період почали виникати перші форми землеробства і виноградарства.

У трипільський час вирощувалися різні сорти пшениці, ячменю, а також просо й бобові. У складі череди домашніх тварин відзначаються коливання, які відбивають порайонну господарську специфіку, але загалом на велику рогату худобу припадає половина всіх домашніх тварин, велика кількість свиней, кіз та овець. Крім того, трипільське населення активно займалося полюванням, рибальством і збиранням.

Землеробський характер господарства при екстенсивному його веденні та ріст населення змушували трипільців періодично переселяти-

ся й освоювати землі за межами корінної території, що й зумовило поступове розширення ареалу культури на схід.

Висоцька культура також була поширена на території Теробовлянщини (м. Теробовля, с. Лошнів). Господарство базувалося на орному землеробстві і тваринництві. Пам'ятки культури кулястих амфор знайдені на території м. Теробовля, сіл Лошнів, Могильниця, Семенів, Ладичин, Зарваниця, Довге, Кровінка. У племен подільської групи домінувала землеробська спеціалізація, провідними культурами були пшениця і ячмінь. Вирощували велику рогату худобу, свиней, овець, кіз, розводили коней [4].

Культура Ноа не набула значного поширення – м. Теробовля, с. Підгора. Проте для неї характерне землеробство (обробка землі примітивним плугом), зокрема вирощування пшениці. В селах Заздрість, Зарваниця, Ладичин поширювалася західноподільська група скіфської культури. Головним заняттям було орне землеробство. Характерною була більша різноманітність вирощуваних культур – пшениця, просо, ячмінь, жито, горох, сочевиця, часник, цибуля. Поширене вигінне скотарство.

Черняхівська культура поширена переважно в центральній частині району (м. Теробовля, с. Острівець, с. Глешава, с. Ладичин, с. Підгайчики). Основним заняттям лісостепових черняхівських племен було орне землеробство. Сіяли пшеницю, ячмінь, просо й гречку, рідше – жито, овес; із бобових вирощували горох, сочевицю, із технічних – коноплю. Урожай збирали серпами, зерно мололи жорнами. З'явилися навіть перші млини. У садибах розводили велику й дрібну рогату худобу, свиней, коней, домашню птицю, для охорони яких тримали собак. Допоміжну роль у господарстві відігравали мисливство, бджільництво, рибальство. Значних успіхів черняхівські слов'яни досягли в металургії, виплавці й обробці сталі, ковальстві, у виготовленні прикрас із кольорових металів, у деревообробному ремеслі та обробці каменю й кісті, ткацтві, гончарстві [7].

За часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави сільське господарство було провідним у економіці і досягло високого, для свого часу, рівня розвитку. Основними зерновими культурами в Київській Русі були жито, просо, ячмінь, пшениця й овес.

На території Теробовлянського князівства найпоширенішою системою землеробства була перелогова, за якої родючість землі відновлювалася природним шляхом. Не пізніше кінця I тис. н. е. тут головне знаряддя обробітку землі

– соху змінив плуг із залізним наральником, що давало особливо добрі результати при розорюванні важких, цілинних ґрунтів.

У XIV-XV в загальному зберігався усталений за княжих часів лад в сільському господарстві. Найбільшим землевласником був великий князь литовський. Йому і його родові належало близько половини усіх земель. На території Теробовлянщини землі перебували у власності таких землевласників як Гарновські, Ходоровські, Зборовські, Любомирські.

У XVI ст. за часів Польсько-Литовського панування на території Західної України, а відповідно і Теробовлянщини, відбувався перехід від середньовічної оброчної системи до фільваркового – панщинного господарства. Фільварок – багатопрофільне господарство, в якому вся земля належала панові та яке базувалося на праці селян, котрі відробляли панщину.

У 1557 р. польський король і великий князь литовський Сигізмунд II Август прийняв «Уставу на волоки», згідно з якою громадські землі поділялися на волоки – 19,5 га. Нормою наділу стала одна волока на дворище. Із запровадженням «Устави на волоки» великий князь здійснив аграрну реформу, так звану «волокову поміру», під час якої визначалося право власності на землю. Всі ті, хто не зумів документально підтвердити законність свого землеволодіння чи землекористування, мушили повернути землі державі. На них засновувалися фільваркові господарства.

З кінця XVIII ст. Теробовлянщина у складі Галичини потрапила до складу Австро-Угорської імперії. Головну роль в економіці цих земель відігравало сільське господарство, певний розвиток мали промисли, діяла невелика кількість мануфактур. Господарське життя мало екстенсивний характер, переважала відстала трипільна система. Невеликі ділянки, горбистий рельєф ускладнювали обробіток землі, зумовлювали невисоку їх продуктивність. За право користування цими убогими наділами селяни відробляли по п'ять-шість днів панщини на тиждень, відбували багато інших повинностей, ще й платили натуральний оброк.

У 1785-1788 рр. в Австро-Угорській імперії проведено перший кадастр земель (йосифінська метрика). Шляхта і духовенство визначились як податкові стани. Встановили єдиний земельний податок для всіх категорій власності, а також норми прибутковості різних категорій земельних угідь.

Аграрне законодавство спричинило незадоволення шляхти. У 1790-х роках почався період феодалної реакції, було відновлено колишні норми феодалної ренти і повиннос-

тей. Шляхта залишалась повним власником домініальних земель, намагалася позбавити селян права користування лісами та пасовищами. Значним землевласником залишилася держава. Основним суб'єктом мікроекономічного рівня господарювання був феодальний маєток.

За період від земельного кадастру 1819 р. до земельного кадастру 1847-1857 рр. на території Тереховлянщини кількість селянських господарств зросла на 55 %. При цьому 27,2 % селянських господарств мали менш ніж 2 морги землі (1,1 га). Окремі повнонадільні селяни мали по 30-80 моргів землі. Такі господарства обов'язково використовували працю челяді. У рослинництві відбулися позитивні тенденції у структурі посівних площ. На Тереховлянщині, як і у всій Західній Україні переважав вівсяно-картопляний напрямок. Овес становив майже 40 % від усього збору зернових, займав 46 % посівних площ. Урожайність зернових залишалася низькою: 3-5,4 ц/га в 1860-х роках. Картоплю вирощували як продукт харчування та сировину для горілкової промисловості. Основними технічними культурами залишалися тютюн, льон, коноплі, хміль, цукровий буряк. В окремих господарствах почалося травосіяння: конюшини, вики, люцерни [7].

У міжвоєнний період територія Тереховлянського району знаходилась під владою Польщі та входила до складу Тернопільського воєводства. Сільськогосподарські землі на той час поділялися на дві категорії – великі господарства (понад 100 га) та малі господарства – до 100 га. Аналізуючи структуру великих господарств, можна зробити такі висновки: найбільшу площу займали орні землі – 61,5% та землі заняті лісом – 27,3%. Значно менші площі займали луки (5,5%), пасовища та пустки (2,5%). Найменша площа припадає на сади (0,7%), стави і використовувані торфовища (0,4%) та землі під забудовою і дорогами (0,7%). У структурі сільськогосподарських угідь господарств площею до 100 га найбільші площі займали орні землі – 86,8%, луки – 1,7%, пасовища та пустоші – 0,4%, сади – 2,5%, землі зайняті лісом – 0,7%, стави і використовувані торфовища – 0,1%, землі під забудовою і дорогами – 2,3% [10].

В 20-30-х рр. ХХ ст. на території Тереховлянщини, як і всієї Галичини загалом, найпоширенішими видами сільськогосподарських культур були пшениця, жито, ячмінь та овес. З усієї площі посіяних зернових культур найбільші площі займали посіви жита – 35,4%. Посіви пшениці становили 9,8 тис. га, тобто 29,7% площі всіх зернових, а ячменю – 8,8 тис.

га (26,2%). Найменші площі займали посіви вівса – 8,3% всіх посівів. Якщо порівнювати з іншими повітами Тернопільського воєводства, то за посівами жита Тереховлянський повіт займав одне з перших місць, а за посівами вівса – одне з останніх.

Із даних, поданих у «Словнику географічному ...» [9], бачимо, що на початку ХХ ст. у структурі земельного фонду району провідне місце належало ріллі (52644 га, 16 арів). Досить значні площі були вкриті лісами (7887 га 37 арів). Сіножаті і пасовища в структурі земель Тереховлянщини займали приблизно по 2,5 тис. га. Сади та інші багаторічні насадження не набули значного поширення. Із зазначеного вище зрозуміло, що вже на початок минулого століття район характеризувався високою сільськогосподарською освоєністю і насамперед розораністю.

Станом на 2017 р. із загальної площі 113003 га земель Тереховлянського району на землі сільськогосподарського призначення припадає 95432,97 га (85%). Землі лісового фонду – 9534,42 га (8%), забудовані землі – 5160,18 га (5%). Інші категорії земель займають порівняно незначні площі (1% і менше). З усіх земель виділяють ще землі природоохоронного (3819,56 га) та рекреаційного призначення (0,69 га) [3].

Населення Тереховлянського району в достатній мірі забезпечене сільськогосподарськими угіддями (від 0,4 до 5,6 га на одну особу, залежно від сільської ради). Забезпеченість залежить насамперед від площі сільської ради і кількості населення, що в ній проживає. У Тереховлянському районі чітко спостерігається диференціація забезпеченості сільськогосподарськими угіддями: найбільші площі с/г угідь на одну особу припадають в західній частині району, в сільських радах, розташованих в долині річки Стрипи, і крайній північно-східній частині району (зокрема в таких сільських радах, як Соколівська, Багатківська, Соснівська та ін.). Найменша забезпеченість населення с/г угіддями в межах сільських рад, розташованих в центральній і південній частині району, особливо в сільських радах, що оточують районний центр – м. Тереховлю. Це зумовлено значною кількістю населення, зосередженого навколо найбільшого міста в районі.

Найбільші площі сільськогосподарських земель в межах району характерні для таких сільських рад – Ілавченської (3489,19 га), Могильницької (3207,88 га), Дарахівської (3896,74 га), Хмелівської (3599,99 га), Кобиловолоцької (3126,69 га) та м. Тереховля (3461

га). В цих сільських радах площі сільськогосподарських земель займають понад 90 % усього земельного фонду (рис.1). Проте, найбільша частка сільськогосподарських угідь (95 – 97 %) характерна для Гвардійської, Гайворонківської, Бенівської, Ілавчецької, Романівської і Маловодівської сільських рад, що пояснюється невеликою площею адміністративних утворень та значною їх сільськогосподарською освоєністю.

Найменша сільськогосподарська освоєність земель характерна для Буданівської, Долинської, Кровинківської сільських рад, Дружбівської селищної ради та м. Тереховля. Як видно з картосхеми (рис. 1) найбільші частки сільськогосподарських угідь характерні для межиріччя Стрипи та Серету і північно-східної частини району. Найменші – для сільських рад, розташованих в долині р. Серет.

У структурі сільськогосподарських угідь Тереховлянського району найбільшу частку займають орні землі (85 %). На другому місці за поширенням знаходяться сіножаті й пасовища, найбільші їх частки спостерігаються у північній та центрально-західній частинах району.

Найбільша частка орних земель характерна для Сороцької, Могильницької, Дворічанської, Маловодівської, Багатківської, Мшанецької, Романівської сільських рад; найменша частка – для Підгайчицької, Надрічниської, Соснівської, Дружбівської, Плебанівської. Частка пасовищ у структурі сільськогосподарських угідь є меншою і становить 11 %. Сільські ради з високою розораністю мають частку пасовищ до 8%. В сільських радах, де низька розораність, на пасовища припадає більша частка в структурі сільськогосподарських угідь. Цей показник коливається від 3,83% (м.Тереховля) до 24,4% (Лощнівська сільська рада).

Частка сіножатей у структурі сільськогосподарських угідь є ще меншою – від 0,1 до 6,7%. Найбільша частка сіножатей характерна для Іванівської (0,91%), В. Говилівської (0,39%), Ладичинської (0,66%), Заздрівської (1,15%), Ласковецької (1,8%), Соснівської (4,13%), Буданівської (1,7%), Лощнівської (4,35%), Дружбівської (5,26%) сільських рад. Є сільські ради, у яких землі під сіножаті не відводяться – це Багатківська, Бурканівська, Гайворонківська, Надрічниська, Соколівська, Котузівська, Маловодівська, Гвардійська, Романівська, Бенівська.

Частка садів та багаторічних насаджень у структурі сільськогосподарських угідь дуже незначна. Найменша частка цього типу угідь

характерна для Дворічанської сільської ради. Найбільша – для м. Тереховля і Дружбівської сільської ради. Є сільські ради, на території яких садів та багаторічних насаджень дуже мало: Ілавченська, Глещавицька, Іванівська, Сущинська, Семиківська, Заздрівська, Надрічниська.

Отже, на території Тереховлянського району у всіх сільських радах домінуючим видом сільськогосподарських угідь є орні землі та пасовища. Сіножаті, сади і багаторічні насадження займають невеликі площі.

Сільськогосподарська освоєність і розораність території є одними із головних факторів, що дестабілізують екологічну ситуацію в районі. Надмірне розорювання земель, в тому числі і схилів, призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення площ у структурі земельного фонду, що негативно позначилося на стійкості ландшафтів. Найбільш загрозові явища спостерігаються в ґрунтового покриві.

Найбільші площі еродованої ріллі характерні для Соснівської, Могильницької, Буданівської, Мшанецької і Золотниківської сільських рад. Переважно ґрунти тут слабоеродовані та середньоеродовані. Найбільші площі сильноеродованих земель знаходяться в Ласковецькій, Мшанецькій, Котузівській сільських радах, а найменші – характерні для центральної та центрально-східної частини району (Соколівська, Дарахівська, Довгенська, Плебанівська сільські ради та м. Тереховля). Загалом яскраво виражено поширення еродованої ріллі в південній частині району та в долині річки Стрипи.

Більшість видів сільськогосподарської продукції в районі виробляються індивідуальними селянськими господарствами. Основною галуззю є рослинництво, яке дає 84 % товарної продукції. За даними головного управління статистики у Тернопільській області найбільші площі сільськогосподарських земель займають озима пшениця (17877,16 га), ярий ячмінь (5067,11 га), кукурудза (9133,65 га), соя (9295,81 га). У відсотковому відношенні озима пшениця складає 34 %, соя та кукурудза по 17 %. Ці три культури є провідними у районі. На значних площах вирощують також ярий ячмінь, ріпак озимий, соняшник, цукровий буряк та інші рослини.

Господарствами району у 2015 р. було зібрано 3433,4 тонн овочів. Природні умови району сприяють розвиткові овочівництва, але посівні площі цих культур ще невеликі. Овочівництво досі ще нерентабельне, хоча при правильному його веденні і обробітку може

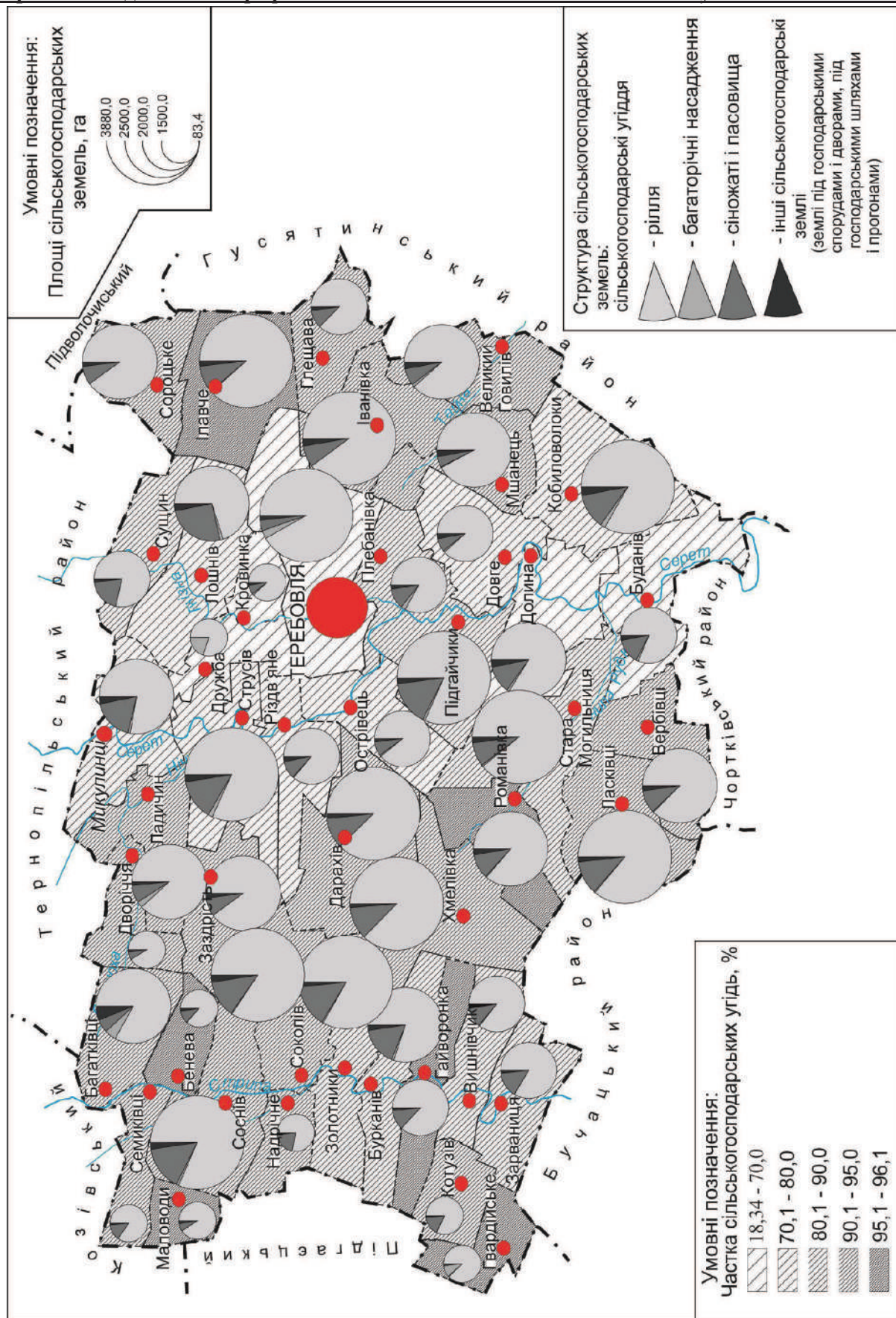


Рис. 1. Структура сільськогосподарських угідь адміністративних утворень Тербовлянського району (побудовано за даними [2])

приносити значні прибутки. Головними овочевими культурами в районі є капуста, морква,

столовий буряк.

Тваринництво є другою за значенням

галуззю сільськогосподарського землекористування в районі. Воно дає 16 % товарної продукції. Для його розвитку в районі є сприятливі умови: польове кормовиробництво та наявність пасовищ. Найважливішими галузями тваринництва є скотарство, свинарство, розвивається також вівчарство.

Сільськогосподарську продукцію виробляють 112 підприємств. Найбільші сільськогосподарські підприємства: «Іванівське» (с. Іванівка), СВАТ «Мшанецьке буряко-насінне господарство» (с. Мшанець), ТЗОВ «Ласковецький Бровар» (с. Ласківці), «Прогрес» (с. Ладичин), «Колос» (с. Вел. Говилів), ПАП «Крок» (с. Вербівці), ТЗОВ «Зоря-АГРО» (с. Плебанівка), фермерські господарства «Нива» (м. Терехів), «Яворина» (с. Дарахів), «ІГРОВІС-2005» (с. Багатківці). Високий рівень агротехніки та вмiла організація праці забезпечують стабільні врожаї у господарствах «Сушинське», «Лошнівське», «Острівецьке».

Аналіз структури господарського комплексу Терехівщини дає можливість стверджувати, що господарська спеціалізація району – аграрно-індустріальна. Район виробляє як рослинницьку (пшениця, ячмінь, овес, горох, гречка, кукурудза, цукрові буряки, картопля, овочі), так і тваринницьку (молоко, яйця, м'ясо птиці, свинину, яловичину) сільськогосподарську продукцію.

Протягом останніх 20 років, відбувся розпад колективних господарств і, зокрема, занепад тваринницьких ферм, а також стрімке зменшення поголів'я ВРХ в Терехівлянському районі. Це вплинуло на структуру посівних площ: знизилась потреба у кормах для ВРХ, а отже й площі посівів кормових трав; змінилися підходи до сівозмін. Практично всі орні землі стали приватною власністю і, як правило, перебувають, в оренді у агрохолдингів або місцевих фермерів. Динаміка виробництва зернових і технічних культур у Терехівлянському районі протягом 2000-2014 рр. характеризується різкими коливаннями виробництва цукрових буряків і суттєвим зростанням ролі зернових культур, таких як пшениця, кукурудза та ячмінь. Виробництво овочів залишається стабільно низьким.

Здійснити детальну характеристику сільськогосподарського землекористування на регіональному рівні важко, тому, ми вивчали окремі особливості та наслідки господарювання на локальному рівні. Для аналізу обрано земельні ресурси Буданівської сільської ради.

Територія Буданівської сільської ради характеризується досить значною різноманітністю агропродовольчих груп ґрунтів. Найбільшу площу

серед них займають лучні та чорноземно-лучні середньо суглинисті ґрунти. Ці ґрунти займають центральну частину села, простягаючись з північного сходу на південний захід, а далі з північного заходу на південний схід по течії річки Серет. За нормативно-грошовою оцінкою, ці ґрунти мають найвищу вартість. Досить великі площі в даній частині села займає рілля, проте, ймовірно через центральне розташування, ці ґрунти масово не розорюються.

Значну площу на заході села займають намиті опідзолені не оглеєні і глеюваті середньо-суглинисті ґрунти. Ця частина в меншій мірі використовується для вирощування сільськогосподарських культур, проте тут спостерігається значна забудова.

На північному заході Буданівської сільської ради розташовані темно-сірі опідзолені ґрунти та чорноземи опідзолені та реградовані слабо змиті середньо-суглинисті. Більше половини площі цих ґрунтів перебувають під ріллею. Також дуже сильно розораними є такі ґрунти: ясно-сірі і сірі опідзолені середньо суглинисті; ясно-сірі і сірі опідзолені середньо змиті ґрунти середньо суглинисті. Ці ґрунти знаходяться в східній частині села.

Найбільш родючі ґрунти сформувались в заплаві річки Серет. Найбільшою розораністю характеризуються ґрунти, розташовані на окраїні Буданівської сільської ради. На території переважно вирощуються зернові, технічні та інші сільськогосподарські культури.

Площа сільськогосподарських земель станом на 2016 р в межах Буданівської сільської ради становила 1557,92 га. З них особистими селянськими господарствами заняті 383,20 га; земельні ділянки для товарного сільськогосподарського виробництва у власному користуванні, тобто власні паї, які обробляються селянами – 132,78 га, відповідно у користуванні фермерських господарств знаходиться 1041,99 га.

На землях Буданівської сільської ради найбільшу площу займають посіви зернових культур – 1183,73 га, досить великі площі займають технічні та кормові культури, 159,00 га та 104,66 га відповідно. Найменше вирощують картоплі і овочевих культур.

Особистими селянськими господарствами зазвичай вирощується більш різноманітна сільськогосподарська продукція, ніж на земельних ділянках для товарного виробництва. Зокрема в межах Буданівської сільської ради, картопля і овочі вирощуються тільки особистими селянськими господарствами.

Товарним с/г виробництвом в межах земель Буданівської сільської ради займаються

такі фермерські підприємства: ПАП «Богдан», ТзОВ «Ласковецький бровар» та ДСП «Буданівський бровар».

Найбільші площі (третю частину усіх земель) в межах сільської ради займають землі фермерських господарств. Фермерськими господарствами вирощуються лише зернові (пшениця, ячмінь, яра пшениця, кукурудза) та технічні культури (буряк, соя). Найбільші площі займають зернові культури – 897,99 га, це становить 86% від усіх земель, що перебувають у фермерському землекористуванні. Лідерами серед них є озима пшениця – 401,56 га та кукурудза - 371,74 га.

В особистих селянських господарствах найбільше вирощують кукурудзу – 90,72 га та картоплю – 90,95 га. Великі площі земель займають кормові культури – 97,65 га, зокрема кормові коренеплоди (зазвичай кормовий буряк) та сіяні однорічні та багаторічні трави. Овочі відкритого та закритого ґрунту займають невелику площу - 18,45 га і вирощуються лише в особистих селянських господарствах.

Для удосконалення структури і територіальної організації сільськогосподарського землекористування для потреб АПК Теробовлянського району та підвищення його ефективності, необхідно здійснити ряд територіальних, економічних і організаційних заходів, зокрема: розширити посівні площі зернових культур у господарствах, які не мають можливості вирощувати більш капітало- і трудомісткі культури; використовувати високопродуктивні сорти зернових культур, що буде сприяти зниженню витрат та підвищенню рентабельності сільського господарства; удосконалити переробку сільськогосподарської сировини в районі, що значно збільшить прибуток агропромислових підприємств; переобладнати діючі переробні підприємства на випуск якісної, конкурентоспроможної продукції та збільшити їх виробничі потужності (молокопереробні та плодоовочеконсервні підприємства); розширити потужності м'ясопереробних підприємств, що зрівноважило б виробництво м'яса та його переробку в районі; збільшити в агропромислових підприємствах частку переробки зерна на борошно, що покращить їх матеріальне становище; удосконалити соціальну інфраструктуру у сільських населених пунктах, оскільки її низький рівень та безробіття є основною причиною міграції молоді у міста; розвивати фінансово-кредитну інфраструктуру, зокрема товарні біржі та лізингові підприємства, які оптимізують діяльність агропромислових підприємств та інтегрують АПК району в

ринковий простір України.

Висновки. Природа Теробовлянського району сприятлива для заселення, землі досить родючі, що зумовило їх освоєння з найдавніших часів. На території району знайдені пам'ятки різних археологічних культур: трипільської, ноа, черняхівської, висоцької, кулястих амфор. За часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави на території Теробовлянського князівства найпоширенішою системою землеробства була перелогова, за якої родючість землі відновлювалася природним шляхом. У XVI ст. відбувався перехід від середньовічної оброчної системи до фільваркового господарства.

На сучасному етапі із загальної площі 113003 га земель Теробовлянського району на землі сільськогосподарського призначення припадає 95432,97 га (85%). Найвищою сільськогосподарською освоєністю (90–96%) характеризуються Ілавченська, Гайворонська, Гвардійська, Хмелівська, Дарахівська сільські ради. Найбільшу площу у структурі сільськогосподарських угідь займають орні землі (85%), дещо меншу – пасовища й сіножаті (11%), а найменшу – багаторічні насадження (1%). Найвищі показники розораності сільськогосподарських угідь (понад 90 %) характерні для Багатківської, Дворічнлянської, Мшанецької сільських рад, дещо нижчі (80 - 90) для центральної частини території дослідження, тобто для Стрипа – Серетського межиріччя. Розораність території на рівні 40 - 50% характерна для 4 сільських рад у долині Серету – Буданівської, Лошнівської, Кровінківської та Дружбівської.

Рослинництво дає 84% товарної сільськогосподарської продукції. У структурі посівних площ сільськогосподарських культур найбільшу частку займають зернові культури (65 %), набагато меншу – технічні (20 %). Найбільша площа зайнята під посівами пшениці, яка є традиційно найважливішою зерновою культурою в Україні. Серед посівів технічних культур провідне місце належить сої та ріпаку.

З метою оптимізації структури та використання земельного фонду Теробовлянського району вважаємо доцільними наступні заходи: розвиток тваринництва з метою підвищення частки кормових культур у структурі посівних площ та зниження розораності, консервація малопродуктивних схилових земель чи передача їх лісгоспам. Доцільним є заліснення перелогів у селах по долинах Стрипи та Серету. Сільськогосподарське виробництво на цих землях малоефективне.

Література:

1. Гавришок Б. Б Особливості природокористування в Подільських Товтрах : Монографія / Б. Б. Гавришок, М. Я. Сивий. - Тернопіль: ТНПУ ім. В. гнатука, 2015. – 260 с.
2. Гулик С. В. З історії освоєння лучних степів Західного Поділля / С. В. Гулик // Наук. записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: географія. – № 1 (7) – Тернопіль, 2001. – С. 9 - 12
3. Звіт про наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях Теребовлянського району (станом на 01.01.2017). - Теребовля, 2018, 16 с.
4. Звіт про посівні площі сільськогосподарських культур Буданівської сільської ради (станом на 01.01.2013). – Буданів, 2014.- 2 с.
5. Кіпчач Ф. Землі України: категорії, право власності, стан використання, охорона: навч. посібник / Ф. Кіпчач. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010.–240 с.
6. Круль В. П. Історична географія Західної України: навч. посібник / В.П. Круль. – Чернівці: ЧНУ, 2008. – 188 с.
7. Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу: Підручник / Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., МатейкоР.М. ;за ред. Б. Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – 737с.
8. Сухий П. О. Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону [Текст]: монографія / Петро Олексійович Сухий. – Чернівці: Рута, 2008. – 400 с.
9. Słownikgeograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 2, Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914
10. WojewództwoTarnopolskie. Monografia regionalna. – Tarnopol, 1931. – S.140 – 141.

References:

1. Havryshok B. B Osoblyvosti pryrodokorystuvannya v Podil's'kykh Tovtrakh : Monohrafiya / B. B. Havryshok, M. Ya. Syvyu. - Ternopil': TNPU im. V. hnatyuka, 2015. – 260 s.
2. Hulyk S. V. Z istoriyi osvoyennya luchnykh stepiv Zakhidnoho Podillya / S. V. Hulyk // Nauk. zapysky Ternopil's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: heohrafiya. – № 1 (7) – Ternopil', 2001. – S. 9 - 12
3. Zvit pro nayavnist' zemel' ta rozpodil yikh po zemlekorystuvachakh, vlasnykakh zemli ta uhiddyakh Terebovlyans'koho rayonu (stanom na 01.01.2017). - Terebovlya, 2018, 16 s.
4. Zvit pro posivni ploschi sil's'kohospodars'kykh kul'tur Budanivs'koyi sil's'koyi rady (stanom na 01.01.2013). – Budaniv, 2014.- 2 s.
5. Kiptach F. Zemli Ukrayiny: katehoriyi, pravo vlasnosti, stan vykorystannya, okhorona: navch. posibnyk / F. Kiptach. – L'viv: Vydavnychyy tsentr LNU im. I. Franka, 2010.–240 s.
6. Krul' V. P. Istorychna heohrafiya Zakhidnoyi Ukrayiny: navch. posibnyk / V.P. Krul'. – Chernivtsi: ChNU, 2008. – 188 s.
7. Lanovyk B.D. Ekonomichna istoriya Ukrayiny i svitu: Pidruchnyk / Lanovyk B.D., Matysyakevych Z.M., MateykoR.M. ;za red. B. D. Lanovyka. – K.: Vikar, 1999. – 737s.
8. Cukhyu P. O. Ahroprodovol'chyy kompleks Zakhidnoukrayins'koho rehionu [Tekst]: monohrafiya / Petro Oleksiyovych Sukhyu. – Chernivtsi: Ruta, 2008. – 400 s.
9. Słownikgeograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 2, Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914
10. WojewództwoTarnopolskie. Monografia regionalna. – Tarnopol, 1931. – S.140 – 141.

Аннотация:

Богдан Гавришок, Мирослав Сивий. РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В ТЕРЕБОВЛЯНСКОМ РАЙОНЕ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ.

Статья посвящена изучению структуры и особенностей использования сельскохозяйственных угодий Теребовлянского района. В результате проведенных исследований установлены территориальные различия в структуре сельскохозяйственного землепользования. Максимальная сельскохозяйственная освоенность территории (более 90%) и распашка сельскохозяйственных угодий (89 - 92%) наблюдается на территории бывшей степи Панталиха (водораздел Серета и Стрыпы), преимущественно в центральной и западной частях района. В пределах речных долин Стрыпы и Серета прослеживается несколько повышенная доля (12 - 16%) сенокосов и пастбищ. Оптимизация сельскохозяйственного землепользования региона предполагает обеспечение рационального соотношения различных категорий земель в структуре земельного фонда, осуществление комплекса мероприятий по восстановлению утраченной за последние десятилетия системы севооборотов и увеличение объемов внесения органических удобрений. Целесообразным также является возвращение в систему севооборотов многолетних трав.

Дальнейшие исследования следует сосредоточить на детальном анализе структуры посевных площадей и разработке конкретных рекомендаций использования склоновых земель Теребовлянского района в современных условиях.

Ключевые слова: земельные ресурсы, землепользование, сельскохозяйственная освоенность, распашка, пастбища, сенокосы.

Abstract:

Bogdan Gavryshok, Miroslav Syvyu. RETROSPECTIVE-GEOGRAPHICAL FEATURES OF AGRICULTURAL LAND USE IN THE TEREBOVLYANSKY DISTRICT OF THE TERNOPIL REGION.

The article is devoted to the study of the structure and characteristics of the use of agricultural land Terebovlyansky district of the Ternopil region. The article analyzes the cartographic features of agricultural development, ploughness of the territory and structure of agricultural land in the context of village councils. An

appropriate cartographic model was constructed. The irrational structure of agricultural lands and areas under crops is revealed. A number of recommendations on how to optimize the use of land resources of the studied territory are given.

As a result of the conducted studies, retrospective-geographical patterns of development of the territory of the region and modern territorial differences in the structure of agricultural land use were traced. The nature of Terebovlyansky district is favorable for settlement, and the lands are quite fertile, which contributed to the settlement of the area since ancient times. In the investigated area, settlements of Trypillian, Vivottsky, Chernyakhiv cultures were found.

The article analyzes the features of the development of agricultural land use in the nineteenth and twentieth centuries. It is revealed that at the present stage, the land fund of Terebovlyansky district is characterized by considerable ploughness and excessive agricultural development. It was established that the population of Terebovlyansky district is sufficiently provided with agricultural land (from 0.4 to 5.6 ha per person, depending on the village council). The maximum agricultural development of the territory (more than 90%) and ploughness of agricultural land (89 - 92%) is observed in the territory of the former Pantalih steppe (the Seret and Streep watershed), mainly in the central and western parts of the region. Within the river valleys of the Streep and Seret, a slightly increased part (12–16%) of hayfields and pastures can be traced. Agricultural development and ploughness of the territory are one of the main factors destabilizing the ecological situation in the region. To optimize agricultural land use in the region, it is necessary to ensure a judicious mix between various land categories in the structure of the land fund, implement a set of measures to restore the system of crop rotation lost over the past decades and increase the amount of organic fertilizer. It is advisable to return to the system of crop rotation of perennial grasses.

In order to optimize the structure and use of the land fund of the Terebovlyansky District, we consider it expedient to take the following measures: development of livestock to increase the share of forage crops in the structure of sown areas and reduce ploughness, conservation of unproductive sloping lands or transferring them to forestry establishment. The transfer to forestry establishment of forest lands belonging to village councils and destroyed by uncontrolled cutting. Within the existing forest tracts, it is advisable to reproduce indigenous oak, oak-beech and ash forest stand. It is advisable to reforestation the deposits in the villages of the Streep and Seret valleys. Agricultural production in these lands is ineffective.

Keywords: land resources, land use, agricultural development, ploughness, pastures, hayfields.

Надійшла 05.11.2018р.